

סתירה בפירושו של רש"י מה החידוש ב'לחלק'

בכמה מקומות בש"ס (יבמות ו'; שבת ע. ועוד) מביאה הגמרא ברייתא העוסקת בייתור הכתוב "לא תבערו אש בכל מושבותיכם" (שמות לה ג), אשר לכאורה נראה הפסוק כמויות, אחרי שכבר אסרה התורה כל עשיית מלאכה בשבת, ולשם מה הוצרכה התורה לשוב ולהזכיר כי גם הבערת אש אסורה. בענין זה מביאה הברייתא מחלוקת: הבערה ללאו יצתה, דברי רבי יוסי. רבי נתן אומר, לחלק.

ביאור דברי רבי יוסי כפשוטם, שהעונש על כל המלאכות בשבת הוא במיתה, בכרת בלי עדים והתראה, ובסקילה בעדים והתראה, ואילו הבערה - ללאו יצתה - לומר שאין חייבין עליה כרת וסקילה אלא לאו בעלמא.

אמנם בביאור דברי רבי נתן, "הבערה לחלק יצתה", מצאנו סתירה בדברי רש"י. ביבמות (ד"ה לחלק) פירש רש"י: שלא תאמר אינו חייב סקילה עד שיחלל שבת בכל מלאכות, לכך יצתה הבערה מן הכלל לחלק, מה הבערה מיוחדת שהיא אב מלאכה וחייב עליה כרת וסקילה בפני עצמה, אף כל שהוא אב מלאכה חייב עליו כרת וסקילה בפני עצמו. מבואר מדברי רש"י שלולי שיצאה הבערה לחלק, הייתי אומר שאינו חייב סקילה עד שיעשה את כל המלאכות, וזה לימדנו הפסוק שאינו כן אלא כל שעשה אב מלאכה כבר התחייב סקילה.

מאיך בסנהדרין (לה: ד"ה לחלק) פירש רש"י באופן אחר: לחלק יצאת מן הכלל, ללמד על הכלל כולו יצא, שלא תאמר עשאו לכל המלאכות בהעלם אחת אינו חייב אלא אחת - לכך יצאת זו להקיש אליה את כל הכלל ולומר לך, מה זו מיוחדת שהיא אב מלאכה וחייבין עליה בפני עצמה, שהרי הזהיר עליה לאו בפני עצמה, אף כל שהיא אב מלאכה חייבין עליה בפני עצמה. וכן כתב עוד בסנהדרין (סב. ד"ה לחלק): לחלוק ולומר לך מה זו מיוחדת... אף כל שהוא אב מלאכה אם עשאו בהעלם אחד - חייב על כל אחת ואחת וכו', ע"כ. הרי שמפרש רש"י שההו"א היתה שעל כל המלאכות שעושה בהעלם אחד יתחייב קרבן אחד, אך יתחייב אף אם לא עשה את כל המלאכות. ובפסחים (ה: ד"ה וש"מ): רבי נתן אומר לחלק יצאתה, שלא תאמר העושה ארבעה או חמשה אבות מלאכות בשוגג בשבת, אינו חייב אלא אחת, דהא חד לאו איכא בכלולו וחד כרת. לפיכך פרט בה בפני עצמה להקיש אליה, מה היא מיוחדת שהיא אב מלאכה וחייבין עליה לעצמה, אף כל אב מלאכה חייבין עליו לעצמו. הרי להדיא שאף בהו"א לא היה צריך לחלל שבת בעשיית כל המלאכות, ורק שהיה הו"א שאם עשה כמה מלאכות כאחד אינו חייב אלא חטאת אחת.

קושיית המזרחי בסתירת דברי רש"י ומדין המקושש שנסקל על מלאכה אחת

ובפרט, שבגמרא במסכת שבת (ע.) איתא בגמרא: דתניא, רבי נתן אומר, "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת", מה תלמוד לומר, לפי שנאמר (שמות לה א-ב) "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל... אלה הדברים וגו' ששת ימים תעשה מלאכה" - 'דברים' 'הדברים' 'אלה הדברים' אלו שלשים ותשע מלאכות שנאמר למשה בסיני [- 'אלה' בגימטריה ל"ו, ועוד 'דברים' - מיעוט רבים שנים, ו'ה' לרבות עוד אחד, סה"כ שלשים ותשע]. יכול עשאו כולן בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת, תלמוד לומר "בחריש ובקציר תשבות" (שמות לד כא) ועדיין אני אומר, על החרישה ועל הקצירה חייב שתיים [- שחילק הכתוב וציווה "בחריש ובקציר תשבות"], ועל כולן אינו חייב אלא אחת [- אם עשאו בהעלם אחד]. תלמוד לומר, "לא תבערו אש" - הבערה בכלל היתה ולמה יצאת, להקיש אליה ולומר לך מה הבערה שהיא אב מלאכה וחייבין עליה בפני עצמה, אף כל שהוא אב מלאכה חייבין עליה בפני עצמה, ע"כ. ולכאורה מבואר בגמרא להדיא שהצורך בדרשה זו הוא, שלולי הדרשה הייתי אומר שאינו חייב אם עשאו כולם בהעלם אחד 'אלא אחת' - ואם כן מנין לרש"י ומדוע הוצרך רש"י לפרש ביבמות שהיה צד שלא יתחייב סקילה עד שיחלל את השבת בכל המלאכות.

על סתירה זו עמד המזרחי (שמות לה ג), והוא מוסיף ומדגיש כי השאלה אינה רק מדוע שינה רש"י את פירושו, אלא שהפירושים סותרים אחד לשני גם בהבנת הדין. כי לפי פירושו ביבמות ההוה אמינא היתה שכלל לא יתחייב אם לא עשה את כל המלאכות, ואילו בשאר המקומות מבואר ברש"י שזה ודאי שיתחייב גם על עשיית ארבע או חמש מלאכות, וכל ההו"א היתה שיהיה חייב אחת על עשיית כולם בהעלם אחת, והניח דבריו בקושיא, וכה"ק המהרש"ל בחכמת שלמה, והחתם סופר. וכן ציין לסתירה זו בגליון מהרש"א (יבמות שם)

כיצד נגזרה סקילה על המקושש ומקרא מלא דיבר הכתוב 'לא תעשה כל מלאכה'

עוד מוסיף המזרחי ומקשה על עיקר פירושו של רש"י ביבמות שלא יהיה חייב אלא אם חילל את השבת בכל המלאכות - שהרי המקושש נגזרה עליו סקילה (במדבר טו לב-לו) ואף שלא עשה אלא מלאכה אחת, הרי מוכח שאינו צריך לחלל את השבת בכל המלאכות כדי להתחייב סקילה. וקושיה זו כתב ליישב, שיתכן ולולי שהבערה לחלק יצאתה היינו מפרשים שסקילות המקושש היתה הוראת שעה, אך מדינא אינו חייב סקילה עד שיחלל את השבת בכל המלאכות.

והמהרש"ל בחכמת שלמה תמה על פירושו של רש"י, מה היה הס"ד שלא יתחייב סקילה אלא בעשותו את כל המלאכות שבת, והלא מקרא מלא דיבר הכתוב "לא תעשה כל מלאכה", וכל אחת מהם קרויה 'מלאכה'. ולכן הכריע ש'לחלק יצתה' היינו שלא נאמר שאם עשאו כולן בהעלם אחת שאינו חייב אלא אחת, והוסיף שכן פירש רש"י בסנהדרין, ושכן מוכח מסוגיית הגמרא בשבת, וכמו שנתבאר.

הבערה
לחלק
יצאת

יום ראשון י אדר ב

יבמות דף ו

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

ובנהור שרגא כתב ליישב, שהרי הגמרא בפסחים מביאה דין זה ש'הבערה לחלק יצאת' כביאור בדעת רבי עקיבא שם. ובסנהדרין (פא.) מובא שרבי גמליאל היה בוכה כשהיה קורא את הפסוקים (יחזקאל יח ה) "ואיש כי יהיה צדיק, ועשה משפט וצדקה. אל ההרים לא אבל, ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל, ואת אשת רעהו לא טמא, ואל אשה נדה לא יקרב. ואיש לא יונה, חבלתו חוב ישיב, גזילה לא יגזל, לחמו לרעב יתן, ועירם יכסה בגד. בנשך לא יתן, ותרבית לא יקח, מעול ישיב ידו, משפט אמת יעשה בין איש לאיש. בחוקותי יהלך, ומשפטי שמר לעשות אמת - צדיק הוא חיה יהיה נאום ה' אלוקים". ואמר: מאן דעביד לכולהו הוא דחיי, בחדא מינייהו לא. ואמר לו רבי עקיבא, אלא מעתה "אל תטמאו בכל אלה" (ויקרא יח כד), הכי נמי בכולהו אין, בחדא מינייהו לא. אלא, באחת מכל אלה, הכי נמי באחת מכל אלה.

נמצא שלדעת רבי עקיבא 'כל' - 'כל דהו' משמע, ולא 'עד דאיכא כוליה'. ואם כן צ"ב כיצד אפשר לומר שדעת רבי עקיבא כדעת רבי נתן שהבערה לחלק יצאת, הרי כתיב "לא תעשה כל מלאכה" דהיינו 'כל דהו' מלאכה, וכיצד יתכן לומר שהיה הוה אמינא שלא יתחייב אם לא עשה את כל המלאכות. ולכן בפסחים דוקא הוצרך רש"י לפרש שההו"א היתה שאם עושה כמה מלאכות בהעלם אחת שאינו חייב אלא אחת, ולא פירש כפי שפירש ביבמות שהיה ס"ד שלא יתחייב אם לא עשה את כל המלאכות, כי פירוש זה יתכן בדעת רבי נתן אך לא בדעת רבי עקיבא שבדעתו עוסקת הגמ' בפסחים.

ואמנם יש להעיר על דבריו, כי רש"י בכל מקום פירש בפשטות כפירושו בפסחים ורק ביבמות שינה בדבריו, ואילו לפי ביאור הנהור שרגא היה מן הראוי שיפרש רש"י להיפך, שבכל מקום יפרש כפירושו ביבמות ורק בפסחים בסוגיא העוסקת בדעת רבי עקיבא היה לו לשנות מפירושו. ונראה שאדברה הוצרך רש"י לשנות פירושו ביבמות דוקא, ואילו בשאר מקומות פירש כפשוטו ש'לחלק' היינו בעושה כמה מלאכות בהעלם אחד.

ביאור היד דוד שסוגיית הגמרא ביבמות הכריחה את רש"י לשנות פירושו

מהלך אחר כותב רבי דוד זינצהיים ביד דוד (יבמות שם), ולדבריו אכן שינה רש"י פירושו ביבמות מכח סוגיית הגמרא שם, וקודם שנפרוט דבריו נקדים בקצרה את מהלך הסוגיא. הגמרא (ג:): למדה מהכתוב 'עליה' גבי איסור אחות אשה, שאין מצות יבום דוחה את איסורי עריות. והקשתה הגמרא לשם מה נצרך פסוק זה, ומשמע שישנו מקור שממנו היה מקום ללמוד שמצות יבום תדחה את הלאו של עריות, וממנו באה להפקיע הדרשה מ'עליה', ותרה הגמרא אחרי מקור זה. ובסוגייתנו מביאה הגמרא תנא דבי רבי ישמעאל הלומד מתיבת 'מושבותיכם' בפסוק 'לא תבערו אש בכל מושבותיכם' שאין בית דין עונשים בשריפה את החייב בכך בשבת. ודנה הגמרא שלכאורה דעת רבי ישמעאל כדעת רבי נתן שהבערה לחלק יצתה ואף היא עונשה מיתה, ואעפ"כ הוצרכה התורה להוסיף תיבת 'מושבותיכם' ללמדנו שאין לקיים דין מיתת בית דין בשריפה בשבת, הרי שלולי הפסוק היתה המצוה לשרוף את החוטא דוחה את איסור ההבערה. ואם כן מכח מקור זה הוצרכנו לדרשת 'עליה' שאין מצות יבום דוחה איסורי עריות. ודוחה הגמרא, שכן יש לומר שדעת רבי ישמעאל כדעת רבי יוסי הסובר ש'הבערה ללאו יצתה', ולכן הוצרכה התורה לדרשה מתיבת 'מושבותיכם', כי לולי פסוק זה היינו אומרים שמצות השריפה תדחה את הלאו של איסור השריפה בשבת, אך אין ללמוד מכך לדחיית איסורי עריות על ידי מצות יבום, כיון ששם האיסור הוא איסור שיש עליו חיוב מיתה.

והעיר המהרשד"ם, מה היתה ההו"א לבאר שזהו המקור לכך שמצות יבום יש לה לדחות לאו דעריות, הרי כל הבסיס לומר כן הוא ההנחה שרבי ישמעאל סובר כדעת רבי נתן שהבערה לחלק יצתה ודינה מיתה, וכלשון הגמרא: "מאי לאו רבי נתן היא". וצ"ב מהיכן לקחה הגמרא הנחה זו, וכמו שדחתה הגמרא תכף ומיד "לא, רבי יוסי". וביאר היד דוד, שנח היה לגמרא להעמיד את דברי רבי ישמעאל כרבי נתן, שכן רבי ישמעאל דורש את הפסוק 'לא תבערו אש בכל מושבותיכם' על חייבי מיתות בית דין, ולכאורה אם כדעת רבי יוסי שאין איסור הבערה אלא איסור לאו בעלמא, אם כן מה ענין חייבי מיתות בית לפסוק זה - ומדוע נדרוש את הפסוק לענין מחויב במיתת בית דין. ולכן נקטה הגמרא כמושכל ראשון שרבי ישמעאל סובר כרבי נתן והמבעיר אש בשבת הרי הוא מחייבי מיתות בית דין.

האם 'לחלק יצאת' בחוטא בשגגה או במזיד

אמנם עדיין יש להקשות, שהרי גם לדעת רבי נתן שהבערה לחלק יצתה, אך חיובה מיתת בית דין ולא לאו, עדיין הפסוק עצמו על כרחך אינו עוסק בחייבי מיתות בית דין, שכן אם חידושו של הפסוק שהעושה כמה מלאכות בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת - על כרחך שעוסק הפסוק בשוגג ולענין חטאת, שחייב חטאות כמנין המלאכות שעשה ואינו נפטר בחטאת אחת, משא"כ במזיד לא שייך להעמיד את הפסוק, כי מה שייך לחייבו כמה פעמים בסקילה. ואם כן חוזרת הקושיא מדוע היה נח לגמרא להעמיד את רבי ישמעאל כדעת רבי נתן ולא כדעת רבי יוסי, מאחר ששניהם צריכים לפרש את הפסוק באופן שאין בו חיוב מיתה.

זה, אומר היד דוד, היה הכרחו של רש"י לפרש שהגמרא כאן, בהוה אמינא, סברה שחידוש הפסוק לדעת רבי נתן הוא, שאינו צריך לחלל את השבת בכל המלאכות כדי להתחייב סקילה. ומאחר שסברא הגמרא שזה חידוש הפסוק, אם כן ניתן להעמיד את הפסוק במזיד, שהיה הו"א שאינו חייב עד שיעשה את כל המלאכות וקמ"ל שאף על מלאכה אחת חייב. וכיון שלדעת רבי נתן אפשר להעמיד את הפסוק במזיד, לכן נח היה לגמרא להעמיד את רבי ישמעאל הדורש את הפסוק לענין חייבי מיתות בית דין, כדעת רבי נתן. ואמנם בכל שאר המקומות לא הוצרך רש"י לדחוק זה, ולכן פירש את הנידון כפשוטו לענין שוגג לריבוי חטאות כמנין המלאכות שעשה.

"על סתירה

זו עומד

המזרחי,

והוא מוסיף

ומדגיש כי

השאלה

אינה רק

מדוע שינה

רש"י את

פירושו, אלא

שהפירושים

סותרים

אחד לשני

גם בהבנת

הדין"

לתרומות והקדשות

ניתן לפנות למייל המערכת

כל תרומה מסייעת בהפצה רחבה של הגליון